

Stöd till barn och föräldrar

Introduktion till temanummer

Disa Bergnéhr

Under det senaste seklet har den nordiska välfärdsmodellen vuxit fram, där samhällsliga stödinsatser till barn och föräldrar varit centrala. De nordiska länderna skiljer sig visserligen åt, Island, till exempel, har ett mindre omfattande välfärdssystem jämfört med de andra. Överlag har dock nordisk familjepolitik byggt på att stödja barn och föräldrar genom universella, hälsofrämjande insatser, som till exempel en generös föräldraförsäkring, tillgång till förskola, hälso- och sjukvård till låg kostnad, avgiftsfri utbildning, ekonomiska bidrag (riktade och universella) (Korsvold 2005, Satka och Björk 2004, Wells och Bergnéhr 2013), och ett brett utbud av fritidsaktiviteter, ofta kopplade till utevistelse och natur (Gullestad 1997, Halldén 2009). Nordens stater hamnar högt upp på listan av hur mycket västländerna spenderar på välfärdstjänster som förskola, utbildning, hälso- och sjukvård, särskilt stöd, och fritids- och kulturell verksamhet, med Danmark och Sverige i topp. Barnfamiljer tillsammans med äldre är de som främst tar del av dessa tjänster och gagnas mest av den transfereringspolitik som den nordiska välfärdsmodellen grundas på (Statistiska centralbyrån 2012). De nordiska länderna är också bland de högst rankade i världen, i studier av barns och föräldrars hälsa (Save the children 2008, Unicef 2007).

Under de senaste tjugo åren framkommer dock en tendens av ett minskat samhällsligt stöd, som särskilt drabbat resurssvaga grupper och familjer, med ökade klyftor till följd. Både Finland och Sverige var hårt drabbade av den ekonomiska krisen under 1990-talet, vilket ledde till nedskärningar i offentlig sektor och försämrade stödssystem. Samtidigt, i Finland, ökade antalet barn som omhändertogs alternativt fick särskilda öppenvårdsinsatser av den sociala barnvården (Harrikari 2004). Svenska barnfamiljer, socioekonomiskt utsatta och/eller med särskilt behov av stöd, drabbades dubbelt under denna tid, genom minskade resurser både i skola och för familjer. Föga tyder på att förutsättningarna för dessa föräldrar och barn har stärkts under senare år; skolresultaten har försämrats generellt och barnets familjebakgrund har kommit att få allt större betydelse för huruvida barnet lyckas i skolan (Skolverket 2009). Detta är oroväckande eftersom skolframgång är starkt kopplat till god hälsa, både som barn och som vuxen (Gustafsson m fl 2010). De som drabbades hårdast under 1990-talets nedgång, ensamstående föräldrar och familjer med utrikes bakgrund, har heller inte dragit fördel av den ekonomiska uppgången på 2000-talet (Fritzell m fl 2007).

De senaste årtionden har föräldrarnas roll för barns hälsa och utveckling betonats

allt starkare i den offentliga diskursen; diskussioner om statens ansvar – de socioekonomiska och politiska förhållandenas inverkan på föräldraskapets praktiker – har fått mindre utrymme (Brannen 1999, Sandin och Halldén 2003, Smeyers 2010, Smith 2010). Stöd till föräldrar har kommit att diskuteras mer i termer av råd och information än om ekonomiskt stöd och stöd till avlastning (Gleichmann 2004, Vansieleghem 2010), vilket framväxten av föräldrakurser, eller så kallade föräldrastödsprogram, under 2000-talet är exempel på. Men är stöd i form av kunskap och information det som behövs mest? Aldrig har väl föräldrar varit så kunniga och informerade som nu (Modig 2010)? Föräldrastödsprogrammen syftar vanligtvis på att i grupp utbilda föräldrar i praktiker som antas förändra barnets beteende och förbättra relationen barn-vuxen och på så vis underlätta familjens vardagsliv. Föräldrar som väljer att medverka i kurserna är ofta positiva – de har genom kursen fått möjlighet att byta erfarenheter med andra föräldrar, i vissa fall stärkt sitt självförtroende och utvidgat sitt sociala nätverk samt fått tips på sätt att bemöta sitt barn som minskat konflikter och det som upplevs vara problematiskt (se t ex Axberg m fl 2007, Manby 2005, Zeedyk m fl 2008). Det är dock vanligt att många hoppar av kursen, att det är svårt att rekrytera föräldrar till att medverka, att de som fullföljer kursen upplever det som svårt att i vardagslivet använda sig av strategierna de utbildas i, och att de inte kan skönja någon större förändring i relationen till barnet alternativt i barnets beteende (Holt 2010, Moran och Ghate, 2005). Särskilt problematiskt kan det bli att erbjuda denna sorts stöd till föräldrar som är tungt belastade, till exempel på grund av att de är ensamstående utan partner att

delat ansvar och bördor med, på grund av att de har barn med funktionshinder eller sjukdom som fordrar mycket, och/eller att familjen lever i en ekonomiskt utsatt situation. Särskilt belastade familjer behöver stöd som underlättar deras vardag, som avlastning och ekonomiskt stöd, snarare än utbildning. Det finns en risk att skuldbelägga föräldrar genom att hävda att en förälder med rätt förhållningssätt – med de rätta föräldraskapspraktikerna – kan lösa familjelivets mödor. Vid resursfördelning och utformning av stöd får vi inte bortse från det faktum att föräldraskapet formas av socioekonomiska villkor (Attree 2005, Modig 2010, Smith 1997). Betydelsen av det sociala nätverket är stor för barns och föräldrars hälsa – ekonomiskt, materiellt, socialt och emotionellt stöd från familj, släkt och vänner är mycket viktigt, vilket gör familjer med små sociala nätverk extra sårbara. Praktiskt, ekonomiskt och/eller socialt stöd från samhället, som inte skuldbelägger föräldern/föräldrarna, kan vara avgörande för dessa familjers välmående (Attree 2005, Samuelsson 1997).

Föräldraskapet och dess praktiker formas i relation till familjens övriga medlemmar – andra vuxna och barn(et). Warin (2007) betonar vikten "to recognize the family as a container of very different, sometimes competing, needs rather than as a homogenous unit" (s. 92). En familj består av olika personer som ofta har olika behov, erfarenheter, önskemål och prioriteringar – vi måste fråga oss hur samhällsligt stöd påverkar olika individer i familjen, hur olika individer responderar på stödet som ges, och hur detta formar familjemedlemmarnas relationer och välmående. Det är av också av stor vikt att reflektera över normer och ideal som implicit och explicit formar samhällets stöd till barn och föräld-

rar, och konsekvenserna de kan få, det vill säga, hur stödet kan påverka (specifika) barn och föräldrar. Vi måste också fråga oss vilka dilemman stödet kan resultera i för personerna som erbjuds det, eftersom barn och föräldrar påverkas av motstridiga ideal och förväntningar (Bergnéhr 2008).

Samhälleligt stöd är en styrning i den meningen att det inbegriper särskilda värderingar om vad som är en bra barndom och hur föräldraskapet bäst praktiseras. Hur stödet tas emot är dock inte givet och skiljer sig beroende på mottagaren (behov, motivation, tidigare erfarenheter, socioekonomiska förutsättningar, ålder, etnisk och kulturell tillhörighet, etc.). Föräldrars och barns erfarenheter av stöd måste lyftas fram, och erfarenheterna ses som producerade i sociala sammanhang, i mötet med andra familjemedlemmar, med släkt och vänner, med professionella och andra föräldrar. Vi måste prata om barn och föräldrar som en heterogen grupp med olika behov och resurser. Detta nummer av *Barn* ger exempel på hur föräldrar och barn tar emot stödjande insatser; vilka praktiska konsekvenser stöd kan få. Samtidigt visar bidragen hur stöd operationaliseras på olika arenor: i hemmet, skolan, sjukvården, föräldrastödsprogram/kurser, fosterhem, och ideella idrottsföreningar. Samhälleligt stöd definieras som stöd i statlig/kommunal regi eller statligt (del)finansierat. Stöd genom sociala nätverk, som är mycket betydelsefullt för barn och föräldrars vardagsliv och hälsa, får framtida nummer utforska.

Numret inleds med ett betydelsefullt bidrag som ger en god ingång till artiklarna som följer. Ingólfssdóttir m fl diskuterar i *Thinking relationally: disability, families and*

cultural-historical activity theory hur samhälleligt stöd till familjer kan förstås och förbättras genom att kombinera tre perspektiv: det relationella, det familjecentrade och aktivitetsteori. Det teoretiska ramverket som artikeln presenterar appliceras med fördel vid planering och organisering av stödjande verksamhet likväl som i framtida forskning. Detta i huvudsakliga teoretiska bidrag följs av en empirisk studie. I *Stöd och belastning – föräldrars erfarenheter av personlig assistans till barn med autism och utvecklingsstörning*, belyser Olsson m fl hur familjers vardag formas av behovet av personlig assistans. Föräldrarna får stöd att vårda och fostra sitt barn av personliga assistenter men tvingas ofta ta ansvar för att rekrytera, organisera, leda, och utbilda assistenterna – stödet blir på grund av detta även en stor belastning. Intervjuer med föräldrar analyseras utifrån Bronfenbrenners ekologiska utvecklings-teori och artikeln ger rekommendationer till beslutsfattare och vidare forskning. Resultaten är angelägna att beakta eftersom många föräldrar till barn med funktionshinder upplever föräldraskapet som mycket krävande och samhällets stöd som bristfälligt.

Viktig kunskap ger också artikeln *"Jag är inte diktator – jag är också mamma"*. Om *föräldrastöd och föräldraansvar kring barns fetma och övervikt*, av Bergström och Roll Bennet. Studien bygger på intervjuer med i huvudsak mödrar om deras erfarenheter av stöd i form av en viktskola för överviktiga barn. Undersökningen visar hur komplexa och oförutsedda konsekvenserna av ett stöd kan bli; hur svårt det kan vara som förälder att följa råd och riktlinjer i en specifik fråga, som till exempel mat och kosthållning, då råden inte alltid är förenliga med ideal om den goda föräldern och det

goda familjelivet. Föräldrarna måste förhålla sig till motstridiga föreställningar om vad det betyder att vara en bra förälder, vilket kan skapa dilemman. Motstridiga föreställningar framkommer även i Pharès studie, *Hvor bevæger idegrundlaget i det nordiske familiearbejde sig hen? En kritisk diskursanalyse af forældreprogrammet "De Utrolige År"*. Pharès gör en textanalys av manualen för föräldrastödsprogrammet *The Incredible Years* ("De utrolige år" på danska). *The Incredible Years* används runt om i Norden och i övriga västvärlden, både i förbyggande hälsoarbete och till familjer med särskilda behov. Pharès redogör för föreställningar som genomsyrar programmet, med särskilt fokus på hur synen på barnet och relationen barn-vuxen framställs. Två dominerande, i delar motstridiga förhållningssätt framkommer: 1) barnet som blir till genom föräldrarnas fostranspraktiker – det vill säga, en syn på familjelivet som avhängigt föräldrarnas/socialisering av barnet, och 2) familjelivet som format av olika individer där barnets agens, rätt och möjlighet att påverka lyfts fram. Det förstämde perspektivet får mest genomslagskraft i manualen, visar Pharès. Studien väcker många frågor, bland annat kring vilka positiva och negativa konsekvenser program av detta slag kan få för olika aktörer – för barn, föräldrar och professionella.

Liknande frågor aktualiseras vid läsandet av Angels *Kurs som trening i selvstyringen av foreldre med barn i fosterhjem*. Föräldrar förmår inte alltid att erbjuda den omsorg och vård som ett barn anses behöva; under kortare eller längre tid kan därför samhället erbjuda stöd i form av placering på fosterhem eller institution. Två av artiklarna behandlar detta, Angel och Bergman. Likt Pharès granskar Angel ett föräldras-

tödsprogram, men i denna studie står föräldrarnas upplevelser av programmet i fokus. Angel använder Michel Foucaults teoribildning om självteknologiska styrningsprinciper och diskuterar hur den sociala barnvården, genom föräldrastödsprogrammet, möjliggör olika beskrivningar som föräldrarna använder sig av när de pratar om föräldraskap, om programmets inverkan, och om relationen till barn, fosterhem och socialtjänst. Angel drar slutsatsen att programmet innebär en styrning av föräldrarnas syn på sig själva, men att denna styrning tenderar att skapa positiva känslor och att stärka deltagarnas tro på sin förmåga och betydelse som förälder även när barnet bor i fosterhem. Undersökningen visar att värderingar om vad som är en bra förälder ligger inbäddade i stödet som ges. Detta visar även Bergman, men från en annan vinkel; hon granskar vilka fosterhem som ansetts lämpliga att placera barn i och hur detta har förändrats under de senaste hundra åren. I artikeln *När föräldrarna inte räcker till – anlitate og læmplige fosterhem under 1900-talet* redogör Bergman för hur klass, kön, ålder och civilstånd samt släktskap, boendeort och geografisk närhet till de biologiska föräldrarna har haft betydelse för vem som bedömts vara lämplig fosterförälder. I vilken grad faktorerna inverkat varierar dock och har förändrats under tid. Myndigheternas bedömning av vad som karaktäriserar en god fosterfamilj har självklart betydelse för barnen som placeras – för den nya vardag och det familjeliv barnet möter – och för barnets (eventuella) föräldrar och relationen till dessa. Studier likt Bergmans är därför viktiga.

Numret avslutas med två bidrag som berör platser som är viktiga delar i nordiska barns och föräldrars vardagsliv – skolan

och ideella (idrotts)föreningar. Barns hälsa är starkt kopplat till skolframgång, och skolframgång till föräldrarnas engagemang och goda relationer mellan hem och skola (Gustafsson m fl 2010, Hattie 2009). Skolan har till uppdrag att samarbeta med hemmen till gagn för barnets utveckling, lärande och välmående, och barn och föräldrar ska få möjlighet till inflytande över skolans verksamhet. Men vad karaktäriserar skolans och föräldrarnas kontakter, vilket reellt inflytande har föräldrarna, och hur upplever lärare och föräldrar relationen mellan hem och skola? Dessa frågor diskuterar Jónsdóttir och Björnsdóttir i *Home-school relationships and cooperation between parents and supervisory teachers*. En skola med tryggt klimat som gynnar lärande, där barns särskilda behov beaktas, kan vara avgörande för barns utveckling och framtid – det är därför av stor vikt att få vidare kunskap om hur kontakterna mellan lärare och föräldrar konkret ser ut och upplevs. Jónsdóttir och Björnsdóttir bidrar till detta.

Det är också väsentligt att få vidgade kunskaper om den ideella sektorns inflytande på barns och föräldrars hälsa, och hur föreningar tillsammans med offentlig sektor kan utgöra stöd för familjer, vilket Abbasian och Sarkadis studie ger exempel på. I *Working together – a study on co-produced parenting support services in a Swedish municipality*, beskriver de hur kommun och idrottsföreningar verkar för att barn och föräldrar ska stimuleras till gemensamma intressen där de också får möjlighet att vidga sina kontaktnät i mötet med andra familjer. Studien redogör för vad som krävs för att samarbetet ska fungera och leda till aktiviteter som familjer väljer att delta i. Den innehåller också ekonomiska beräkningar på vad aktiviteterna som erbjuds

kostar, och diskuterar dessa kostnader i relation till andra samhälleliga insatser.

Sammanfattningsvis berör artiklarna i detta nummer olika former av stöd till barn och föräldrar. De ger läsaren en bred förståelse för vad stöd kan vara, för normer och värderingar som påverkar stödets utformning och hur det upplevs, och vad samhället kan göra ytterligare för att förstärka stödet. Resultaten visar på betydelsen av att reflektera över bland annat följande frågor: Finns normativa antaganden om barndom och föräldraskap inbäddat i stödet, och i sådana fall vilka? Hur påverkar det föräldrar och barn? Hur förhåller sig olika individer till stödet som ges, och vilka behov har barn och föräldrar beroende på, till exempel, socioekonomisk situation, familjekonstellation, eventuella funktionsnedsättningar, ålder och kön? Vilka erfarenheter har (olika) barn och föräldrar av olika former av stöd och hur kan dessa erfarenheter användas för att utveckla och förbättra stödet? Dessa frågor är angelägna att ställa, så väl av beslutsfattare som av professionella som i sitt dagliga arbete möter barn och föräldrar, och av forskare. Syftet med detta nummer är att presentera ett axplock av nordisk forskning om stöd till barn och föräldrar. I numret ingår bidrag från Danmark, Island, Norge och Sverige. Jag vill tacka alla som skickade in bidrag och de externa bedömarna.

Redaktionen för *Barn* hoppas på intressant och givande läsning!

Referenser

- Attree, P. 2005. Parenting support in the context of poverty: a meta-synthesis of the qualitative evidence. *Health and Social Care in the Community* 13(4): 330–337.
- Axberg, U., Hansson, K. & Broberg, A.G. 2007. Evaluation of the incredible years series – An open study of its effects when first introduced in Sweden. *Nordic Journal of Psychiatry* 61(2): 143–151.
- Bergnéhr, D. 2008. *Timing Parenthood: Independence, Family and Ideals of Life*. Linköping: Linköping University.
- Brannen, J. 1999. Reconsidering children and childhood: sociological and policy perspectives. I: Silva, E.B. & Smart, C., red. *The New Family?* London: Sage.
- Fritzell, J, Gähler, M. & Neremo, M. 2007. Vad hände med 1990-talets stora förlorargrupper? Välfärd och ofärd under 2000-talet. *Socialvetenskaplig tidskrift* 2–3: 110–133.
- Gleichmann, L. 2004. *Föräldraskap mellan styrning och samhällsomvandling: en studie av syn på föräldrar och relation mellan familj och samhälle under perioden 1957–1997*. Göteborg: HLS förlag.
- Gullestad, M. 1997. A passion for boundaries: reflections on connections between everyday lives of children and discourses on the nation in contemporary Norway. *Childhood* 4: 334–346.
- Gustafsson, J-M, Allodi Westling, M., Alin Åkerman, B. m fl. 2010. *School, Learning, and Mental Health: A Systematic Review*. Stockholm: The Royal Swedish Academy of Sciences.
- Halldén, G., red. 2009. *Naturen som symbol för den goda barndomen*. Stockholm: Carlssons.
- Harrikari, T. 2004. From welfare policy towards risk politics? I: Brembeck, H., Johansson, B., Kampmann, J., red. *Beyond the Competent Child: Exploring Contemporary Childhoods in the Nordic Welfare Societies*. Roskilde University Press.
- Hattie, J. 2009. *Visible Learning: A Visible Synthesis of Over 800 Metaanalyses Relating to Achievement*. London: Routledge.
- Holt, A. 2010. Managing "spoiled identities": parents' experiences of compulsory parenting support programmes. *Children & Society* 24: 413–423.
- Korsvold, T. 2005. *For alle barn: barnehagens framvekst i velferdsstaten*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Manby, M. 2005. Evaluation of the impact of the Webster-Stratton parent-child videotape series on participants in a Midlands Town in 2001–2002. *Children & Society* 19: 316–328.
- Modig, C. 2010. Föräldraskapets villkor. I: Gustafsson, I. & Kihlbom, M., red. *Ta föräldrar på allvar: Om föräldraskap och föräldrastöd*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.
- Moran, P. & Ghatge, D. 2005. The effectiveness of parenting support. *Children & Society* 19: 329–336.
- Samuelsson, M. 1997. Social networks of children in single-parent families: differences according to sex, age, socioeconomic status and housing-type and their associations with behavioural disturbances. *Social Networks* 19(2): 113–127.
- Sandin, B. & Halldén, G., red. 2003. *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm/Stehag: Symposium.
- Satka, M. & Björk, G. E. 2004. The history of Nordic welfare policies for children. I: Brembeck, H., Johansson, B., Kampmann, J., red. *Beyond the Competent Child: Exploring Contemporary Childhoods in the Nordic Welfare Societies*. Roskilde University Press.
- Save the children. 2008. *State of the World's Mothers 2008*. Save the children.
- Skolverket. 2009. *What Influences Educational Achievement in Swedish Schools? A Systematic Review and Summary Analysis*. Stockholm: Fritzes.

- Smeyers, P. 2010. Child rearing in the "risk" society: on the discourse of rights and the "best interests of a child". *Educational Theory* 60(3): 271–284.
- Smith, R. 2010. Total parenting. *Educational Theory* 60(3): 357–369.
- Smith, S. R. S. 1997. Parent education: empowerment or control? *Children & Society* 11: 108–116.
- Statistiska centralbyrån. 2012. *Sveriges ekonomi: statistiska perspektiv, nr 2*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Unicef. 2007. *The State of the World's Children 2007: Women and Children – the Double Dividend of Gender Equality*. New York: Unicef.
- Vansieleghem, N. 2010. The residual parent to come: on the need for parental expertise and advice. *Educational Theory* 60(3): 341–355.
- Warin, J. 2007. Joined-up services for young children and their families: papering over the cracks or re-constructing the foundations? *Children & Society* 21: 87–97.
- Wells, M. & Bergnéhr, D. 2013, kommande. Families and family policies in Sweden. I: Robila, M., red. *Family Policies Across the Globe*. New York: Springer.
- Zeedyk, S.M., Werritty, I. & Riach, C. 2008. One year on: perceptions of the lasting benefits of involvement in a parenting support programme. *Children & Society* 22: 99–111.

Disa Bergnéhr, Tema Barn, Institutionen för Tema, Linköping Universitet, SE-581 83 Linköping, Sverige
E-mail: disa.bergnehr@liu.se